

СЕМАНТИКО-ЕСТЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОЛІРНОГО ЕПІТЕТА У ПОЕЗІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті проаналізовано особливості семантики і стилістичного функціонування колірних епітетів у поезії Л.Українки. Охарактеризовано кольоровживання поетеси, виявлено ознаки її індивідуального стилю.

Є письменники, чий твори можна читати і перечитувати по кілька разів, одержуючи при цьому не тільки естетичну насолоду, а й пізнаючи глибину образів, думок, проблем, захоплюючись способами їх художнього вираження, відкриваючи все нові грані непересічного таланту автора. Таким митцем є Леся Українка, її творчість стала видатним явищем світової літератури. Відомими є висловлювання І.Я.Франка про талант Лесі Українки, зокрема у статті “З останніх десятиліть ХІХ ст. ” він писав: “Говорячи про українських поетів цієї доби, може на першій місці прийдесться поставити Лесю Українку. Це талант сильний, наскрізь мужній, хоч не позбавлений жіночої грації і ніжності” [1:519].

Письменниця залишила велику творчу спадщину, що є результатом її клопіткої праці у різних галузях: поезії, драматургії, прозі, літературній критиці, публіцистиці, фольклористиці. Але найсильніше її талант виявився у ліриці, у листах вона сама себе називала ліриком. Саме в поезіях Лесі Українка виливала свої думки й переживання, відгукувалась на суспільні події тощо, послуговуючись багатими словесно-виражальними можливостями української мови. Її поетичне мовлення відзначається геніальністю висловленої думки, влучністю, добірністю образних засобів, серед яких своєю ідейно-художньою силою виділяються епітети. Особливе естетичне навантаження у віршах Лесі Українки мають епітети з колірною семантикою, які, крім зорової інформації, виконують важливу ідейно-виражальну роль.

Леся Українка, як і І. Франко, М. Коцюбинський, О. Кобилянська та інші письменники, у своїх творах зверталася до засобів суміжних видів мистецтва, уважна була і до світу фарб. Пізнавши важливу емоційно – експресивну роль назв кольорів у словесній тканині вірша, вона сама висловлює своє ставлення до застосування цих лексем у поезії “Напис в руїні”, в якому пише:

Якби я всіма барвами владала,
то я б на барву барву накладала
і малювала б щирим самоцвітом,
отак, як сонечко пречисте літом,
домовили б проречистії руки,
чого домовить не змогли гуки.
І знав би ти, що є в душі моїй...
Ох барв, і струн, і слів бракує їй...[2:236].

Хоча й говорить поетеса, що має жаль за тим, що не знає усього багатства кольорів, однак її палітра фарб не є бідною. Л. Українка вводить цілі синонімічні ряди основних назв кольорів, наприклад: червоний – кривавий, багрянний, огнистий (багрянні зорі”, “криваві осінні рожі”, “цвіт з гранати огнистий”); сірий (ахроматична назва) – сивий, сизий, голубий – блакитний, небесний тощо.

Інколи авторка подає поряд кілька означень з колірним значенням з метою уточнення зорової інформації, наприклад: “молочно біла мла “небесне синє склепіння”; або підсилення смислової ваги попереднього означення, наприклад: “в холодній, білій сніговій туні”. Для передачі забарвлення поетеса активно використовує іменники з інших тематичних груп на зразок: на позначення червоного – назви кров, граната, огонь, рубін; білого – сніг, мармур тощо.

Кольороназви у поезії Лесі Українки мають різне граматичне оформлення. Крім прикметників, колір часто позначають дієслова: “здалека чорніє ліс”, “сніги біліють” та ін.; іменники “дай, матінко, злата й блакиту, нехай же я буду ясна”, “позолота блискача в пустині” (колір піску) а ін.; прислівники (рідше): “як там рівно, ясно, біло (у світі – І.Б.) ”, “буде чорно, як у гробі” та ін. Хоча тут колірна номінація уже нашаровується на визначення предмета, дії, процесу, ознаки дії і не є їх основною функцією.

Прикметники-кольороназви часто мають повну нестягнену форму, напр.: “зелені луки”, “сиві брови”, “білі намети”, “золоті багаття” та ін., властиві фольклорним творам. Вплив народнопоетичної традиції і її, зрештою, наслідування простежується й у вживанні постійних епітетів: “ясний місяць”, “синє море”, а також назв із здрібніло-пестливими суфіксами -еньк-, -есеньк-, напр.: “листок зелененький”, “руки біленькі”, “сіреньке небо”, “білесенький цвіт” та ін.

У поетичному мовленні Лесі Українки велику групу становлять складні кольороназви, серед яких є:

а) назви, що передають відтінки кольору, вказують на ступінь його насиченості, напр.: “ясно-блакитний туман”, “темно-синє узгір’я” та ін.;

б) назви, що передають колір з додатковим відтінком. Значення таких кольороназв уточнюється основою відносного прикметника, напр.: “криваво-червона стяга” та ін.;

в) назви, що містять поєднання основ двох назв кольорів і виражають проміжні кольори, позначають переходи, змішування барв, напр.: “злотисто-рожева світова зоря”, “срібно-блакитна площина”, “злото-багряна верба”;

г) емоційно-підсилюючі позначення, що супроводжуються колірною деталізацією; вони часто є індивідуально-авторськими. Так, у Лесі Українки зустрічаємо “дзвінко-срібlistі соловейкові пісні”, “блакитно-перлисту дорогу”, “мертво-зелену смугу”, “злотоіскристі піски” та ін. Такі назви є виразниками оригінального стилю поетеси;

г) композити, які передають сталу, повторювану в часі ознаку предмета чи явища, напр.: “біловійний туман”, “білогриві вали”, “срібнокудрі хвилі” та ін. Такі назви у Лесі Українки переважно побудовані на перенесенні, є метафоричними; і також є індивідуально-авторськими, свідчать про багатство творчої уяви поетеси.

Крім назв, що позначають конкретну колірну ознаку, у поезії Л.Українки є назви, що характеризують забарвлення предмета, не вказуючи на конкретний характер кольору, напр.: ясний, світлий, блідий, темний, тьмянний, барвистий (квіти барвисті”, “тьмянні вікна”) тощо. Вживає поетеса й іменники, які позначають сукупну колірну ознаку (барва, краска, веселка), напр.: “як те залізо, що біліє біллю, змінивши на страшнім вогні три барви”, “краскою непевною пала”, “барвою й пахом вродливиця... красила садок”, “де веселка така ясна, щоб не зда-лась блідою супроти вас” та ін.

У поезії Лесі Українка найчастіше вживає такі колірні означення: блакитний, золотий, рожевий, білий, срібний, чорний, які, на наш погляд, є концептуальними для її творчості. Взагалі поетеса у своєму кольоровживанні дотримується традиційної символіки кольорів, зокрема, чорний – це колір журби, смутку біди; червоний – часто колір крові, доповнює назва кривавий; білий символізує світло, радість, спокій; зелений – життєрадісний, оптимістичний тощо; як і загалом кольори світлої гами – радісні, життєстверджуючі, а темної – сумні, журливі.

Яскраво це простежується у пейзажній ліриці авторки, зокрема у циклах “Подорож до моря”, “Кримські спогади”, “Кримські відгуки”. Багатством кольорів наповнені її прекрасні описи природи. Світлі колірні деталі доповнюють зображення “краси України, Поділля”. Тут і “лани золоті”, “ярочки зелененькі”, “гори веселі й зелені долини”, “ясно-блакитний туман”. Однак Леся Українка належить до таких письменників, які не є співцями тільки природи. Поетеса ніколи не абстрагується від реалій життя. Подаючи прекрасні пейзажні замальовки, вона в центрі своїх поезій ставить людину з її радощами і бідами. У пейзажному циклі “Подорож до моря”, захоплюючись красою Поділля, авторка пише: “Здається, що зроду недоля, що горе тебе не знавало” [2:65], але вони є, як є “латані ниви Волині”, як є “лихо наземне”. Романтичним, захоплюючим є опис морської подорожі, домінантні тут є назви світлої гами: “синє море чудово так грає, його сонечко пестить кохано, красним-ясним промінням вітає”, “блакитно-перлиста дорога зостається за кораблем”, “срібнокудрі хвилі” [2:67]. Авторка опоетизовує море, “без краю просторе, руху повне і разом спокою”:

Забуваю і щастя, і горе –
Все наземне, - з’єднатись з тобою
Я жадаю на час, на годину,
Щоб не бачить нічого на світі,
Тільки бачить осайну долину.
І губитись в прозорій блакиті! [2:67].

Так поетеса передає час блаженства, насолоди, заспокоєння, звертаючись до назви блакитний. Взагалі ця кольороназва є концептуальною для творчості Лесі Українки. Ми зустрічаємо і “блакитні троянди”, “блакитну нічку”, “блакитне сіяння”, “блакитне світло”, “блакитну весняну мрію”, “блакитну кров” та ін. Епітет у таких сполученнях є метафоричним. Прикметник блакитний у поезії Лесі Українки найчастіше виступає зі значенням “радісний, заспокоюючий, звеселяючий”, інколи це символ “нездійсненої мрії”, що перегукується з традиційним поглядом на голубий (блакитний), що вживаються без стилістичного розрізнення, у світовій поезії к.ХІХ - поч.ХХ ст. У віршах Лесі Українки цей епітет переважно виконує емоційно-експресивну роль, виражає піднесений настрій ліричного героя.

У “Кримських спогадах” авторка як вправний художник подає таку світлу, захоплюючу картинку: “ясне небо”, “білі хмаринки”, “в’ється злотиста стежечка”, на “синьому морі вітрила білі, хвиличка перлиста”, навкруги “світло рожеве і срібне”. “Певне, се країна світла та злотистої блакиті”, - стверджує поетеса, але це не є ілюзії, відвертання від реальної дійсності, і тому, тут же, у цій строфі, Леся Українка пише: “Певне, тут не чули зроду, що бува негода в світі” [2:71].

Людина невіддільна від природи. Леся Українка нерідко зіставляє стан природи і душевний стан ліричного героя, застосовуючи при цьому кольоропозначення, напр.:

Гори багрянцем кривавим спалахнули,
З промінням сонця західним прощаючись, -
Так моє серце жалем загорілося,
З милим, коханим моїм розлучаючись [2:122].

Назви багрянний, кривавий як кольори крові підсилюють тривогу, розпач героїні, яка розлучається з коханим.

У поезіях Лесі Українки поряд із зображенням біди, горя, трагізму життєвих ситуацій бідного люду прочитується оптимістичний настрій самої авторки. І тому вірші Лесі Українки часто побудовані на певному зіставленні чи протиставленні, що є особливістю її індивідуального стилю. Нерідко такі протиставлення підсилюються колірними епітетами, що часто стають засобом контрастного зіставлення, наприклад, у вірші “Поет під час облоги”:

Усе одбивається в пісні, як в морі:
Рожева зоря й червона кров,
І темна ненависть, і ясна любов,
І племіння пожегу, і місяць, і зорі.

Та пісня, як море, і стогне, й рида,
І барвами грає, і скелі зриває...
Навколо них розпач хаосом чорніє,
Над ними веселка надій променіє [2:97], –

так оптимістично завершується вірш. У наведеному контексті простежуємо цілі ряди зіставлення кольороназв, що викликані певним ідейно-художнім навантаженням у контексті, зокрема, це: рожевий – червоний, темний – ясний, чорний – кольори веселки.

Інколи зіставляються й протиставляються назви, які, здавалося, не можна розглядати як протилежні. Наприклад, у контексті:

Навіть муза боїться вступити сюди,
В сей осінній туман небарвистий,
Кличе здалека: “Встань і за мною ходи
Тим шляхом, що сіяє срібlistий” [2:117].

Срібlistий шлях – це шлях щастя, радості, що протиставляється сумному, “небарвистому”; тобто колірні лексеми у поезії Лесі Українки часто набувають нових значень, спостерігаємо розширення семантичної структури прикметників з колірним значенням.

Колірні означення у поезії Лесі Українки нерідко виконують характеристичну роль, можуть виражати соціальний стан героїв. Зокрема, в описі народу переважають сірі, темні тони – це “сива юрба” у “простих, темних шатах”, живуть бідні люди у “чорних”, закудених... будинках, суворих та непришпаних», а з їх вікон визирають, “мов привиддя, якісь бліді, невіддільні обличчя. А над усім той дим, ... що не гризе очей, ... а тільки небо ясне застилає, і краде людям сонечко веселе, п’є кров з лиця, і гасить людський погляд, і барви всі рівняє сивизною” [2:225]. Переважаючими в описі бідного люду є назви чорний, сірий, сивий, блідий. Яскраві, світлі тони характеризують багатіїв, їх одяг.

Особливістю кольоровживань Лесі Українки є й те, що колір у неї не є чимось сталим, незмінним. Ми спостерігаємо переходи, переливання барв, зумовлені чи зміною освітлення, чи пори року тощо, наприклад: “А восени ... Яка журба..., тоді й плачуча верба злото-багряна стане. Коли ж сувора зима покриє барви й квіти – на гробі їх вона сама розсипле самоцвіти” [2:216]; настане осінь – “І зчорніють червоні троянди, наче в ранах запечена кров” [2:216] та інші. Динаміка, рух часто досягається дієсловами з колірною семантикою, наприклад: “вид як сніг збілів” тощо.

Творчій манері Лесі Українки властиве якнайточніше, якнайвлучніше описати зображуване, з одного боку, а з другого, – створити образ. З цією метою поетеса свої колірні епітети підсилює ще порівняннями, – таким чином, створює цілі картини, здатні викликати відповідний настрій у читача, але, на наш погляд, такі порівняння переважно вносять тривогу, смутку в оповідь, наприклад: “Бачу я вогонь червоний, наче сонце, що коняє у молочній білій млі [2:282]; “його промінь червоний, сумний... мов пожежа на небі горить” [2:36] та ін.; або ж подає поряд з колірним епітетом цілий ряд інших, наприклад: (постать генія – І.Б.) легка, блакитна, прозора і не виразна, як мрія” [2: 60].

Інколи опис може бути повністю побудований на кольоропозначеннях, наприклад, опис осені:

Рветься осінь руками кривавими
До далекого сонечка любого;
Кров на шатах препишних шаріється,
Оксамит і парчу залива [2:216].

Але знову ж відчувається експресія малюнка; Леся Українка не просто описує, вона впливає на читача, створює певне враження, настрій.

Однак улюбленою порою для поетеси, на наш погляд, є весна: авторка її опоетизовує у багатьох віршах, лейтмотивом яких є думка, що весна – життєдайна сила, непереможна, всевладна. Леся Українка часто називає її золотою, хоч звичним є для нас “золота осінь”:

Гетьте, думи, ви хмари осінні!
То ж тепера весна золота! [2:39].

Тут метафоричний епітет золотий набуває значення “веселий, життєстверджуючий. ” “Золота весна” символізує надію на краще життя. Ясна краса весни принесе життя всьому темному, сумний настрій людини зміниться на веселий, бо весна “співає про любов, про молодість, радість, надії” (“Стояла я і слухала весну”).

Загалом, говорячи про кольористику Лесі Українки, треба зауважити, що створювані поетесою колірні образи не є спеціально надуманими, нафантазованими, вони реальні, життєві. Авторка не придумує незвичні колірні епітети, оригінальність, специфіка її епітетів у тому, що ці засоби є влучними, тонкими, вони органічно вплітаються в контекст вірша, відзначаються винятковою експресією і здатністю створювати мальовничі, пластичні образи. Активно виконуючи емоційно-експресивну роль, колірні епітети відштовхуються від народної символіки кольорів, від усталених традицій українського кольоровживання. Зло, горе, сум, туга асоціюються із чорним, темним, наприклад: “і чорна, мов те горе, була її коса” [2:342]; “темна туга і досада” [2:310]; “було б життя, як темна ніч, сумним” [2:32] тощо; а радість, любов, мрії, надії – із рожевим, золотим, срібним, блакитним, наприклад: “щастя колишнього хвилі злотисті” [2:64], “вже зникла рожева мрія моя...туди де, злотисто-рожева світова зоря” [2:56], “червоний, золотий (у значенні “радісний”) день” [2:267], “багрянець мрій” (індивідуально-авторська назва) [2:247] тощо. Про оптимістичний заряд подій поезій Лесі Українки свідчить активне вживання назв кольорів світлої гами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Франко І.Я. Зібрання творів: У 50 т. – К., 1984 – Т.41. – 679 с.
2. Українка Леся. Твори в 2-х т. – К: Наук., думка, 1986. – 605 с.

Матеріал надійшов до редакції 21.12.2000 р.

Бабий И.М. Семантико-стилистические особенности цветowych эпитетов в поэзии Леси Украинки.

Исследование посвящено анализу особенностей семантики и стилистического функционирования цветowych эпитетов в поэзии Л.Украинки. Охарактеризовано цветоупотребление поэтессы, выявлены признаки её индивидуального стиля.

Babiy I.M. Semantic and Stylistic Peculiarities of the Epithets Denoting Colour in Lesya Ukraïnka's Poetry.

The article gives a broad analysis of the peculiarities of semantic and stylistic functioning of the epithets denoting colour in Lesya Ukraïnka's poetry. The aspects of the individual style have been characterized.